

Fonteinkerk, 30 januari 2022

Lezingen: Deuteronomium 8:2-6, Jakobus 1:2-4 en 12-18, Mattheüs 4:1

Een predikant maakt soms rare dingen mee. In mijn tweede gemeente ging ik weleens op bezoek bij een ouder echtpaar dat graag een orthodoxe indruk wilde maken. Het eerste halfuur van het gesprek werd stevast gewijd aan stevige kritiek op de kerk, de predikanten en de preken “van tegenwoordig”. Ook mijn preken ontkwamen niet aan hun harde oordeel. “Ze zijn helemaal niet slecht, dominee, maar ze missen de diepte van Christus!” Ik dacht dan weleens: “Moet ik nou niet eens vragen wat ze daar precies mee bedoelen?” Maar dat durfde ik nooit, omdat ik a) bang was dat ik van hun uitleg niets zou begrijpen, en b) bang was dat ze mij de rest van hun leven op verjaardagen belachelijk zouden maken: “Wij hebben een predikant die niet eens weet wat “de diepte van Christus” betekent!”

Nadat ik op deze manier schaakmat was gezet, kwam de heer des huizes mij meestal tegemoet met een soort van bekentenis. “Ja, dominee,” zei hij dan, “ik heb het ook weleens moeilijk, en dan komt de duivel heel dichtbij, en dan beginnen de aanvechtingen. Maar dan ga ik gauw op de knieën, en ik begin te bidden, en ik zeg: “Nee, Satan, ik luister niet naar je!” en dan weet die duivel niet hoe snel hij zich uit de voeten moet maken!” Ook hierbij durfde ik niet aan de beste man te vragen: “Waar hééft u het eigenlijk over?” Je moet bedenken dat ik nog jong was: ik was nog maar 32 jaar, ik kwam net kijken.

Op een mooie dag belde ik weer eens aan, en werd ik zoals gewoonlijk hartelijk ontvangen. In de huiskamer zei mevrouw: “Ik ga koffie zetten, dus ik laat jullie tien minuutjes alleen.” Haar man was in een opperbeste bui, en hij zei: “Dominee, ga nou eens in deze stoel zitten, en kijk nou eens naar de boeken die ik aan het lezen ben.” Ik ging in de stoel zitten, en zag links van mij een stapel boeken van anderhalve meter. Een prekenbundel van Charles Spurgeon, een halve dogmatiek van de gereformeerde dominee Ben Wentsel, die nog ergens in de familie zat, prekenbundels van Smytegelt en Van der Groe, piëtistische traktaten, - het was ongekend! Telkens nam ik een boek van de stapel aan mijn linkerhand, luisterde even naar de korte uitleg van mijn gastheer, en legde dan het boek rechts van mij weer op de grond.

Op zeker moment pakte ik het zoveelste dikke zwarte boek van de stapel, en zag daaronder, tot mijn verbijstering, een levensgrote foto liggen (vers uit de Playboy geknipt) van een tamelijk blote mevrouw. En ik dacht: “Nee hè, dat heb ik weer! Wat moet ik in vredesnaam nu zeggen, wat moet ik doen?” Ik besepte dat ik weinig tijd had om hierover na te denken, en ik besepte óók dat de korte uitleg van mijn gastheer er wel niet zou komen. In een flits besloot ik om niets te zeggen en geen enkele wenkbrauw te fronsen. Ik pakte rustig de foto beet en legde die met een soepele beweging op de stapel boeken die wij net bekeken hadden, alsof het ging om een toevallig wat hedonistisch uitgevallen boekenlegger. En ik legde dat dikke zwarte boek er meteen bovenop. We zetten onze conversatie voort, alsof er niets aan de hand was.

Tot op de dag van vandaag ben ik ervan overtuigd dat die man mij enorm dankbaar was voor deze subtiele aanpak. Maar ik moet eerlijk zeggen: toen ik na dit bezoek weer thuiskwam, had ik toch een beetje spijt. Ik dacht: “Waarom ben ik niet wat meer ad rem geweest? Waarom heb ik hem niet te pakken genomen?” Zo van: “Nounou, weet uw vrouw hier wel van?” Of: “Hé, wat goed, ik zie dat u óók een abonnement hebt; leuk!” Maar ja, daar moet je tegenwoordigheid van geest voor hebben, en daar ontbrak het mij volledig aan. Het allerbeste wat ik had kunnen zeggen, was natuurlijk dit: “U heeft het maar steeds over die aanvechtingen van u, maar ik begin nu te snappen waar dat eigenlijk over gaat...”

“En leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van het boze...” In zekere zin is dit de meest onduidelijke bede van het Onze Vader. Want wát betekent precies dat begrip “verzoeking”? In het Grieks vinden we daar “peirasmos”, en dat kan van alles betekenen: beproeving, tegenslag, uitdaging, verleiding, opstandigheid. De Statenvertaling vertaalt dat woord consequent met “verzoeking”. In de Vulgata, de Latijnse vertaling die Hiëronymus aan het einde van de vierde eeuw maakte, staat het woord “tentatio” dat wij nog herkennen in “temptation”. Daarom spreken de meeste katholieke vertalingen (ook de Willibrordvertaling) van: “Leid ons niet in bekoring.” Dat is een woord dat al gauw heel moralistisch wordt uitgelegd, en dat steeds dichterbij “verleiding” is komen te liggen. Ook het begrip “verzoeking” gaat, als we niet opletten, steeds verder in de richting van de gebruikelijke verleidingen: erotische verlangens, de neiging om je belastingaangifte teveel in jouw voordeel in te vullen, pekelszonden als roddelpraatjes en leugentjes om bestwil. Alles wat ons van het “rechte pad” kan afbrengen.

Maar dat Griekse woord “peirasmos” kan ook “beproeving” betekenen. Zo staat het in het Onze Vader in de Groot Nieuws Bijbel (1996): “...en stel ons niet op de proef.” In de lezing uit Jakobus hoorden we voortdurend het woord “beproeving”, en ook bij Jakobus gaat het dan steeds om “peirasmos”. Maar Jakobus is buitengewoon positief over de beproeving: “Het moet u tot grote blijdschap stemmen, broeders en zusters, als u allerlei beproevingen ondergaat. Want u weet: wanneer uw geloof op de proef wordt gesteld, leidt dat tot standvastigheid” (1:2). En verder: “Gelukkig is de mens die in de beproeving staande blijft” (1:12).

Beproeving is een soort van examen, een test van jouw integriteit en doorzettingsvermogen. Zo werd het volk Israël op de proef gesteld, tijdens die veertig jaar lange woestijnreis. In Deut. 8 vertelt Mozes over die barre tocht tussen het slavenland en het beloofde land: “Blijf denken aan heel die tocht van veertig jaar, die de Heer uw God u in de woestijn heeft laten maken. Hij heeft u toen vernederd en op de proef gesteld, om uw gezindheid te leren kennen: Hij wilde zien of ge zijn geboden zoudt onderhouden of niet...” In de woestijn moesten de Israëlieten ontdekken waar hun diepste verlangen lag: bij de zekerheden van de slavernij (brood en vlees!), of het onzekere bestaan van vrije mensen onderweg naar hun bestemming. Eeuwen later speelt zich een herhaling van deze geschiedenis af. Jezus wordt naar de woestijn gestuurd, om daar onder de druk van honger en ontbering tot zichzelf te komen. Wie is Hij, wat voor een mens wil Hij zijn? Wie of wat is voor Hem het belangrijkste, waar leeft Hij voor, en waar zou Hij voor willen sterven? Jezus komt voor een keuze te staan: “Kies Ik voor een leven vanuit liefde, een leven dat zich laat inspireren door de woorden van God, of kies Ik liever voor Mezelf, voor voedsel en zekerheid, voor de macht en een veilig bestaan?” Eigenlijk kunnen we nu al een keuze maken: we kunnen de zesde bede van het Onze Vader nooit uitspreken als: “En leid ons niet in beproeving”. Jakobus is uiterst positief over de beproeving: we hebben haar nodig voor onze groei als gelovige, we worden er standvastig van. God stuurt het volk bewust de woestijn in, en Jezus wordt door de Geest naar de woestijn gestuurd, omdat hun integriteit en doorzettingsvermogen op de proef moeten worden gesteld. Laten we blij zijn met onze beproevingen, want we kunnen ze niet missen bij onze groei naar een sterker geloof en een beter mens-zijn. En dus kunnen we nooit bidden: “Leid ons niet in de beproeving”, want beproeving komt van God en is iets om dankbaar voor te zijn. We kiezen dus voor “...en leid ons niet in verzoeking”, waarbij we kunnen vaststellen dat verzoeking van de duivel komt, of in ieder geval uit de dimensie van het kwaad. Dat wordt ondersteund door de tweede helft van de bede: “Verlos ons van het boze.” Verzoeking is iets boosaardigs, en daar moeten we van verlost worden.

Is de zaak nu helder, zijn we er nu uit? Absoluut niet! We hoorden in Mattheüs 4 dat Jezus door de GEEST naar de woestijn werd gevoerd, om daar door de DUIVEL verzocht te

worden. De Geest en de duivel lijken bijna samen te werken, waarbij de Geest natuurlijk hoopt dat Jezus zich staande houdt, terwijl de duivel hoopt dat Jezus onderuit gaat. Maar hoe moeten we het dan noemen: beproeving of verzoeking?? Hetzelfde raadsel bij Jakobus: we horen hem vol blijdschap over de beproeving praten, want daar worden we betere mensen van. Dan zegt hij in vers 13: “Wie in verleiding komt, moet niet beweren: ‘Die verleiding komt van God’. Want God stelt niemand aan verleiding bloot...” Heel even denk je dan, als eenvoudige Bijbellezer: “Mooi! Alles duidelijk! Beproeving komt van God, en de verleiding komt juist NIET van God.” Alles lijkt helder, totdat je ontdekt dat Jakobus hetzelfde woord gebruikt voor zowel beproeving als verleiding: peirasmos! Blijkbaar lopen beproeving en verzoeking door elkaar, en kun je niet zeggen waar het ene eindigt en waar het andere begint. God stelt mensen op de proef, maar dat kan gebeuren via heel verleidelijke dingen. En de duivel kan met al zijn verleidingen soms meewerken aan de geestelijke groei en weerbaarheid van mensen! Het loopt op ondoordringelijke wijze door elkaar heen. We zijn er dus nog lang niet uit, en we kómen er ook niet uit.

Geen antwoord, maar een uitweg vinden we in de oude Heidelbergse Catechismus. Over het gebed “En leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van het boze...” geeft Zondag 52 van de Catechismus de volgende verklaring: “Dewijl wij van onszelf alzo zwak zijn, dat wij niet een ogenblik zouden kunnen bestaan, en daartoe onze doodvijanden, de duivel, de wereld en ons eigen vlees niet ophouden ons aan te vechten, zo wil ons toch staande houden en sterken door de kracht uws Heiligen Geestes, opdat wij in deze geestelijken strijd niet onderliggen...” Ik vind dit wel een briljante oplossing! De Catechismus laat zich niet meeslepen in een discussie over wat van God komt en wat van de duivel komt. De mens bevindt zich in een geestelijke strijd, waar boze machten EN de kracht van de Geest bij betrokken zijn. We moeten ons voortdurend verzetten tegen de verleidingen van het kwaad, en daarom is ons gebed: “Houd ons staande, maak ons sterk, help ons om deze geestelijke strijd vol te houden!” Het is daarbij niet interessant meer om het juiste verschil tussen beproeving en verzoeking te weten! Deze uitleg van de Catechismus helpt ons ook om de zesde bede van het Onze Vader niet al te letterlijk te nemen. “Leid ons niet in verzoeking” betekent niet dat we aan God vragen om alle verzoeken uit ons leven weg te halen. “Verlos ons van het boze” betekent niet dat we aan God vragen om alle boze machten te verwijderen. Het gaat erom dat we leren om staande te blijven, dat we vertrouwen ontwikkelen dat wij in die geestelijke strijd niet zullen ondergaan. Maar we kunnen die geestelijke strijd ook niet missen, want alleen daardoor kunnen we groeien in geloof en standvastigheid. De zesde bede roept de Geest op tot hulp en steun, maar roept de mens op tot waakzaamheid en verzet. Dat is belangrijk om te weten: wij zijn geen hulpeloze slachtoffers. Wij roepen niet alleen maar passief en machteloos tot God: “Verlos ons toch van dat boze!” We worden geacht actief een bijdrage te leveren aan die geestelijke strijd, aan de overwinning van het kwaad!

Nog heel even over Jakobus. Jakobus geeft hoog op van de beproeving, die noodzakelijk en positief is. Over de negatieve kanten zegt hij: “Iedereen komt in verleiding door zijn eigen begeerte, die hem lokt en meesleept.” Er zit iets “rabbijns” in deze manier van denken. De rabbijnen praten over twee driften, twee aandriften in de mens: de goede aandrift (jètsèr tov) en de kwade aandrift (jètsèr hara). Beide aandriften zijn van belang, beide zijn ook nodig! Wij denken als christenen veel te zwart-wit over deze dingen: wij menen dat we die kwade drift moeten vernietigen, moeten uitbannen, zodat we alleen de goede overhouden. De rabbijnen praten hier véél genuanceerder over. De mens is een lichaam vol verlangens. We hebben onze erotische verlangens, die ons tot overspel, intimidatie of aanranding kunnen brengen. Maar met diezelfde verlangens kunnen we ook werkelijk liefhebben en de mooiste momenten van ons bestaan creëren. We hebben verlangens om te veroveren en te overheersen. Dat kan vele

mensenlevens kosten! Maar met die verlangens kunnen we ook onze creativiteit aanvuren, en huizen gaan bouwen, en handel en economie bevorderen. De rabbijnen bedoelen: we moeten die kwade aandrift niet vernietigen, maar juist hervormen en heiligen. Dat is ook de diepste bedoeling van: “Heb God lief met héél je hart”. Dat betekent: met alles wat in jou is, met je goede EN met je kwade aandrift. In deze manier van denken betekent “verlos ons van het boze” NIET dat wij los willen komen van onze kwade neigingen en driften, maar dat wij die neigingen en driften willen leren gebruiken voor het goede. Het boze moet niet vernietigd maar geheilgd worden! Een rabbijns commentaar op Genesis 1:31 (“En God zag alles wat Hij gemaakt had, en zie: het was zeer goed”) legt uit: *“Rabbi Samuël bar Nachman zegt: ‘Zie, het was zeer goed: dat is de goede aandrift. ‘En zie, het was zeer goed’: hiermee is de jètsèr hara bedoeld. Is die dan goed? Ja, want zonder jètsèr hara zou de mens geen huis bouwen, nooit trouwen, geen kinderen krijgen en handel drijven...”*

Ik beluister in deze rabbijnse manier van denken een grote eerbied voor, en acceptatie van de mens. Wij zijn mensen van vlees en bloed, met alle emoties, verlangens en aandriften die daar bij horen. Daar hoeven wij ons niet voor te schamen, en die hoeven wij niet te onderdrukken. Ook de kwade, risicovolle aandriften horen bij ons leven. Die moeten we niet minachten of ontkennen, want daar worden ze alleen maar gevaarlijker van. We moeten leren om die te beheersen, om te vormen en te heiligen, zodat we ook met onze kwade aandriften God kunnen eren en dienen.

Ik vind ‘t wel leuk om deze manier van denken even toe te passen op onze nieuwe voorzitter. Gert-Jan: jij brengt allerlei sterke, mooie eigenschappen mee. Je kunt prachtig zingen, en je bent een goede, scherpe voorzitter die altijd nadruk legt op de inhoud. Wij hopen als kerkenraad en als gemeente veel plezier te hebben van jouw goede eigenschappen. Maar denk ook eens na over je slechte eigenschappen! Misschien ben je wel een heel ongeduldig mens. Dat kan beslist botsingen en conflicten veroorzaken. Maar met jouw ongeduld kun je ook heilzame en zinnige dingen doen. Ik kan je vertellen dat de kerk van Amersfoort wel wat stevig ongeduld kan gebruiken! Diverse discussies in Amersfoort hebben nog nooit tot een besluit geleid! Alsjeblieft: denk eens na over je gevaarlijke eigenschappen, en help ons daarmee!

Aan jullie allen de uitnodiging: kijk eens met andere ogen naar je slechte eigenschappen! Hoe zou je die kunnen aanwenden voor het belang van je naaste, voor het belang van de kerk? Houd eens op met je ervoor te schamen, en zet alles eens in het perspectief van heiliging. Hoe kunnen wij God, onze naaste, de kerk en de wereld dienen met ALLES wat we in ons hebben? “Verlos ons van het boze”: help ons om van het boze gebruik te maken, om ook daarmee het goede te doen!